

14. *Fomina M.V.* Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpryyemstv: teoriya i praktyka : [monohrafiya] / M.V. Fomina. — Donetsk : DonDUET, 2005. — 140 s.
15. *Franchuk V. I.* Osoblyvosti orhanizatsiyi systemy ekonomichnoyi bezpeky vitchyznyanykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsiyanoi ekonomiky: [monohrafiya] / V.I. Franchuk. — Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2010. — 440 s.
16. *Shkarlet S.M.* Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: innovatsiyyny aspekt: [monohrafiya] / S.M. Shkarlet. — K.: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007. — 436 s.
17. *Yarochkyn V.Y.* Sluzhba bezopasnosty kommercheskoho predpryyatyya / V.Y. Yarochkyn. M.: Yzd-vo «Os-89», 2005. — 144 s.

УДК 334.78:347.77.012

*В. М. Дуба, канд. екон. наук, доцент
кафедри обліку підприємницької діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА

*V. Dyba, PhD Associate Professor
of Entrepreneurship Activities
Accounting Department Kyiv National
Economic University named after Vadym Hetman*

ANALYTICAL SUPPORT OF FORMING THE PATENT POLICY OF INSTITUTIONAL ENTERPRISE UNITS

Анотація. Стаття присвячена аналітичному та обліковому забезпеченню нематеріальних активів на інноваційно-орієнтованому підприємстві та формуванню його патентної політики.

Annotation. The article deals with the issue of analytical and accounting support of intangible assets management at innovation-oriented enterprises, as well as formation of its patent policy.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, інноваційно-орієнтоване підприємство, патентна система, патентна політика.

Key words: intangible assets, intellectual property, innovative activity, innovation-oriented enterprise, patent system, patent policy.

Актуальність і постановка завдання. Важливою складовою і одним з основних напрямків розвитку корпорацій як інституційних одиниць підприємництва є їх інноваційна діяльність з орієнтацією на широке впровадження та використання в своїй діяльності нематеріальних активів. Активізувати інноваційний процес допоможе правильно сформована патентна політика, спрямована на досягнення стійкого конкурентного становища підприємства на товарному ринку за рахунок забезпечення комплексного захисту власних інтересів у сфері інтелектуальної власності та отримання додаткових доходів від володіння, користування і розпорядження цією власністю. Патентна політика дає змогу здійснювати більш вільне управління ці-

нами, чого можна легко досягти шляхом використання сучасної технології та випуску нових запатентованих товарів. Наприклад, американське агентство Thomson-Reuters класифікує підприємства, виходячи з такого критерію, як динамічність патентної політики (кількість патентних заявок, відсоток виданих патентів, ступінь популярності виданих патентів).

Сучасні тенденції розвитку постіндустріальної економіки, посилення ролі нематеріальної складової у процесі створення виробництва конкурентоспроможної продукції вимагають прийняття ефективних рішень у сфері управління нематеріальними активами. Серед проблем, що стримують розвиток інноваційної діяльності різних галузей промисловості слід відзначити, передусім, недостатнє інформаційне забезпечення інноваційної діяльності та відсутність сформованої патентної політики. Слід відмітити, що вплив патентування на економічну активність підприємств досліджували багато західних учених, але і на сьогоднішній день неможливо у повній мірі оцінити важливу роль патентно-ліцензійної політики на розвиток інноваційної діяльності. На думку багатьох фахівців, у теперішній час багатою вважається та країна, де найкращим чином функціонує патентна система. Тому це питання залишається актуальним і на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження документування операцій з нематеріальними активами здійснювали вчені-економісти І. Бігдан, Л. В. Бражна, І. В. Жураковська, В. Б. Моссаковський, Т. В. Польова, С. В. Шульга та інші [1]. У вітчизняній практиці до основних наукових результатів у сфері обліково-аналітичного забезпечення управління нематеріальними активами слід віднести: розробка алгоритму прийняття управлінських рішень щодо альтернативних варіантів комерціалізації нематеріальних активів; визначення складових механізму управління нематеріальними активами, а саме: вибір системи показників оцінки нематеріальних активів на підприємстві та їх ідентифікація, узагальнення динаміки; модель для вибору комбінації альтернативних методів інвестицій у нематеріальні активи з метою максимізації додаткового прибутку від впровадження інновацій і модель для визначення максимального доходу від використання об'єктів нематеріальних активів з урахуванням динаміки розвитку підприємства та впливу джерел фінансового забезпечення: засновницького капіталу, реінвестування і залучених коштів; ймовірнісну контрольно-аналітичну модель оцінки економічної ефективності використання нематеріальних активів за впливом якісних аспектів і чинників, що не підлягають формалізації, основою якої є методи ненаправленого пошуку (спосіб експертних оцінок), що допомагає оптимізувати управлінські рішення, підвищити їх продуктивність та оперативність; організаційно-облікові аспекти аналізу стану руху нематеріальних активів у вертикально-інтегрованих структурах; роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії [2].

Відаючи належне плідній праці вітчизняних і зарубіжних учених і відзначаючи значимість здобутих ними результатів, слід визнати, що окремі теоретичні, методичні й практичні положення аналітичного забезпечення процесу обґрунтування рішень щодо формування патентної політики інституційних одиниць підприємництва потребують доопрацювання. Зокрема, до таких питань належать: уточнення завдань обліково-аналітичного забезпечення управління нематеріальними активами вітчизняних інноваційно-орієнтованих інституційних одиниць підприємництва, подальший розвиток методики аналізу нематеріальних активів у частині аналізу патентної інформації, удосконалення інформаційного забезпечення прийняття рішень щодо здійснення патентної політики, що уможливило комплексний захист власних інтересів у сфері інтелектуальної власності та отримання додаткових доходів від володіння, користування і розпорядження цією власністю.

Мета дослідження. Інноваційна орієнтованість економіки, стрімкий розвиток конкуренції, висока мінливість зовнішнього середовища, недостатнє інформаційне забезпечення інноваційної діяльності зумовлюють необхідність поглибленого дослідження питань забезпечення управління нематеріальними активами в системі

управління інноваційно-орієнтованим підприємством у частині формування патентної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємствах, незалежно від форм власності, всі господарські операції з нематеріальними активами охоплюються документуванням. До складу первинних документів входять договори на придбання об'єктів нематеріальних активів; акт введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма НА-1); технічна документація (технічний паспорт); науково-технічна документація (ліцензійний договір, авторський договір, патент і т. п.); інвентарна картка з обліку об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма НА-2); акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма НА-3); інвентарний опис об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма НА-4); податкова накладна з ПДВ. Обліковими регістрами бухгалтерського обліку НМА є відомість 4.3, ж/о № 4, Книга Головна, оборотно-сальдові відомості по рахунку 12 «Нематеріальні активи».

Документи, які використовуються для операцій з об'єктами нематеріальних активів, пропонується згрупувати за трьома видами:

- 1) документи, які підтверджують права власності на об'єкти інтелектуальної власності (патенти, свідоцтва);
- 2) документи, які відображають передачу прав користування об'єктами нематеріальних активів (ліцензійні договори);
- 3) документи, які характеризують рух об'єктів нематеріальних активів на підприємстві (надходження, вибуття);

Необхідно підкреслити, що патентна система і патентна політика є важливим елементом стратегії будь-якої фірми промислово розвинутих країн. При цьому патентна стратегія підприємства може базуватися як на основній функції патенту (надання виняткового права на об'єкт промислової власності, тобто спрямованої на завоювання ринку і витіснення конкурентів), так і на численних допоміжних функціях патенту — блокування дій конкурентів, огорожувальна, тобто захист блоком патентів, глобальна тощо.

Оскільки сучасні підприємства орієнтуються на активне запровадження інноваційно-орієнтованої стратегії розвитку, у зв'язку з цим патент постає одним з найважливіших інструментів конкурентної боротьби підприємств на ринках інноваційних продуктів. Завдяки патенту можна монополювати свою перевагу на всіх етапах виробництва та збуту, і обмежуючи конкуренцію, прямо впливати на процес встановлення ціни. Таким чином, патент — це важливий стратегічний ресурс підприємства в його захисті від «загроз» конкурентного середовища як у галузі, так і поза нею, наприклад, шляхом створення бар'єрів входу на ринок для потенційних конкурентів.

Огляд фахової літератури показав, що загалом при формуванні патентної політики основу складає комплекс заходів, спрямованих, по-перше, на юридичне закріплення за підприємством прав на об'єкти інтелектуальної власності, які стосуються створюваної продукції, і, по-друге, на забезпечення отримання доходів від їх використання. У зв'язку з таким підходом, в економічній думці виокремились чотири найпопулярніші теорії щодо патентно-ліцензійної політики:

1. Теорія стимулювання винахідництва: активне патентування призводить до зростання мотивації до створення корисних інновацій.
2. Теорія поширення: патенти поширюють нові знання і надають можливість інвесторам відкривати нові знання, тоді як за відсутності патенту власники мають приховувати свої винаходи.
3. Теорія розвитку та комерціалізації: патенти стимулюють інвестиції, необхідні для розвитку та комерціалізації винаходів.
4. Теорія майбутнього розвитку: патенти забезпечують «мирні» дослідження щодо подальших перспектив похідних винаходів.

Узагальнюючи погляди провідних учених на різні аспекти проблеми управління нематеріальними активами, до основних завдань аналітичного забезпечення управління нематеріальними активами вітчизняних інноваційно-орієнтованих підприємств пропонуємо віднести:

- надання патентної інформації для формування достатнього обсягу нематеріальних активів, що сприяє досягненню необхідних темпів розвитку інноваційних процесів, за рахунок ідентифікації, проведення правової експертизи, оцінювання вартості, постановки на баланс підприємства, інвентаризації та комерціалізації об'єктів прав інтелектуальної власності;
- оптимізація розподілу портфеля нематеріальних активів за такими ознаками, як напрями використання та функціональне призначення;
- досягнення високої капіталізації нематеріальних активів, за умови дотримання прогнозованого рівня фінансового ризику;
- сприяння формуванню умов для своєчасного реінвестування капіталу в найбільш прибуткові нематеріальні активи;
- обґрунтування рішень щодо активізації інноваційного процесу на підприємстві за рахунок ефективного використання патентного портфеля нематеріальних активів та формування патентної політики.

Зауважимо, що саме патентна інформація дозволяє провести аналіз тенденцій розвитку ринку продукції, адже інформація про винаходи стає доступною раніше появи на ринку продукції з використанням цих винаходів. Це дозволяє передбачати ситуацію на ринку, що може сприяти успішному виходу на ринок з продукцією. Складений на основі аналізу патентної інформації профіль вимог споживачів продукції слугує основою прийняття рішень у комерційній та інноваційній політиці підприємства. Отже, результати патентного аналізу дозволяють розробити документи, пов'язані з сучасною діяльністю господарюючого суб'єкта та обґрунтуванням прийнятих ним рішень, у тому числі:

- прогнозів, програм, бізнес-планів, планів створення та розвитку виробництва об'єктів техніки і надання послуг;
- планово-технічної документації на виконання НДР і ДКР (наприклад, тематичних карток, заявок на розробку та освоєння продукції, вихідних вимог замовника, техніко-економічних обґрунтувань, тактико-технічних завдань);
- звітної науково-технічної, конструкторської, технологічної, проектно-технічної документації, технічних умов (технічних описів), стандартів на розроблену продукцію, а також актів здачі-приймання науково-технічної продукції;
- документації, пов'язаної з оцінкою технічного рівня і якості продукції, модернізацією або зняттям її з виробництва;
- документації, пов'язаної із забезпеченням охорони об'єктів промислової власності в країні і за кордоном (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки);
- документації, необхідної для використання досвіду і знань інших господарюючих суб'єктів, включаючи зарубіжних (зокрема, шляхом придбання ліцензій);
- документації, пов'язаної з постановкою на виробництво об'єктів техніки, реалізацією об'єктів техніки, об'єктів промислової власності і послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- документації, пов'язаної з виявленням та оцінкою даних про порушення охоронюваних прав промислової власності в країні і за кордоном;
- документації, що відноситься до формування і реалізації науково-технічної, патентної та збутової політики господарюючого суб'єкта;
- документації, пов'язаної з формуванням і реалізацією інвестиційної політики та кредитуванням, з підготовкою інвестиційних пропозицій і проектів;
- документації, що підтверджує право господарюючого суб'єкта на податкові пільги;
- іншої документації, зміст якої може базуватися на результатах патентного аналізу.

У означеному контексті, в поняття «патентна політика» підприємства пропонуємо вкласти таке значення — це інструкція для дій і прийняття рішень щодо створення і використання нематеріальних активів у операційній діяльності підприємства, яка полегшує досягнення цілей у напрямку охорони прав інтелектуальної власності, визначає способи стимулювання науково-технічного розвитку підприємства, а також ефективного використання виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності в активах підприємства; визначає правила розподілу доходів від використання виняткових прав, вирішує конфлікти інтересів власника і розробників.

Таким чином, патентна політика підприємства являє собою локальний документ, супроводжуваний рядом локальних актів (процедур, положень, форм). До основних розділів патентної політики підприємства пропонуємо віднести такі:

- 1) перелік безпосередньо самих об'єктів інтелектуальної власності та процедури організації обліку цих об'єктів (відповідно до стратегії компанії);
- 2) перелік правовласників і авторів (власник, саме підприємство, дослідники);
- 3) визначення відповідальності, прав та обов'язків усіх учасників розробки, включаючи третіх осіб за договорами;
- 4) порядок використання інтелектуальних прав;
- 5) правила розподілу доходів від використання розробки.

Для ефективного управління нематеріальними активами інноваційно-орієнтованих підприємств та формування патентної політики пропонуємо застосовувати портфельний аналіз, обравши об'єктом аналізу портфель нематеріальних активів, що складається з підтверджених документально придбаних, створених або частково отриманих за ліцензійним договором майнових прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, засвідчених патентами, знаками охорони авторського права та товарними знаками. Під портфельним аналізом нематеріальних активів інноваційно-орієнтованих підприємств розуміємо інструмент, за допомогою якого керівництво підприємства ідентифікує і оцінює корисність нематеріальних активів з метою здійснення капітальних інвестицій у найбільш прибуткові чи перспективні об'єкти прав інтелектуальної власності або скорочення (припинення) капітальних інвестицій у неефективні об'єкти. При цьому оцінюється патентна захищеність прав на використання нематеріальних активів в умовах ринкової конкуренції і конкурентоспроможність нової продукції на кожному з ринків збуту.

Етапи аналітичного забезпечення формування патентної політики інноваційно-орієнтованих підприємств узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

ЕТАПИ АНАЛІТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ РІШЕНЬ ПРИ ФОРМУВАННІ ПАТЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Назва етапу	Характеристика аналітичного етапу
Ідентифікація компонентів портфеля нематеріальних активів	Інвентаризація наявних нематеріальних активів. Аналіз компонентів портфеля на відповідність інноваційній стратегії. Аналіз патентного середовища та формування списку потенційних патентів
Сегментація портфеля нематеріальних активів	Об'єкти прав інтелектуальної власності об'єднуються в групи відповідно до чотирьох шаблонів А, В С та D, що характеризують: ліцензії, патенти, товарні знаки та авторські свідоцтва. Розбиття об'єктів прав інтелектуальної власності на групи дозволяє зробити управління портфелем прозорішим, пов'язавши їх з конкретними цілями
Оцінка зменшення корисності та відбір нематеріальних активів за сегментами	Розробляються критерії і зважені показники корисності для кожної групи об'єктів прав інтелектуальної власності. Методи якісного і кількісного аналізу дозволяють добитися включення в портфель лише значимих і вигідних для компанії нематеріальних активів, що відповідають її стратегічним цілям інноваційного розвитку

Закінчення табл. 1

Назва етапу	Характеристика аналітичного етапу
Визначення пріоритетних видів нематеріальних активів у портфелі	Об'єкти прав інтелектуальної власності, відібрані на етапі якісного і кількісного аналізу, ранжуються за встановленими критеріями, що характеризують, наприклад, важливість і терміновість реалізації. На основі значення цих критеріїв визначається рейтинг компонентів у групі портфеля. Пріоритети видів нематеріальних активів усередині групи можуть бути розставлені на основі зіставлення значень показників цінності і привабливості інновації для споживача
Балансування портфеля нематеріальних активів	Оптимальний розподіл капітальних інвестицій за проєкціями патентного портфеля. У результаті виконання балансування в портфелі повинна збільшитися частка капітальних інвестицій у об'єкти прав інтелектуальної власності з високою інноваційною цінністю для бізнесу, знизитися частка капітальних інвестицій у об'єкти прав інтелектуальної власності з високими ризиками зменшення корисності та витратами на її відновлення. Застосовуються економіко-математичні прийоми оптимізації: лінійне програмування, симплексний метод

Висновки. Слід відмітити, що процедура попередньої сегментації, котра припускає поділ загального обсягу капітальних інвестицій у певних пропорціях між кількома типами активів (наприклад, між ліцензіями, патентами, товарними знаками та авторськими свідоцтвами), дозволяє значно спростити подальшу деталізацію структури портфеля нематеріальних активів, оскільки для здійснення диверсифікації у рамках кожного підпортфеля потрібно проведення порівняльного і комбінаційного аналізу тільки однотипних нематеріальних активів. Аналітичні процедури комбінування (диверсифікації) портфеля нематеріальних активів дозволяють вибрати оптимальне поєднання нематеріальних активів у рамках всього портфеля або окремих підпортфелів, якщо була проведена відповідна сегментація. Доцільність запропонованого підходу до аналітичного забезпечення формування патентної політики корпорацій полягатиме в уможливленні надання інформації про оптимальну (диверсифіковану) структуру нематеріальних активів за видами захищеності прав інтелектуальної власності з метою максимізації доходності портфеля та мінімізації ризику від зменшення корисності видів нематеріальних активів, що включені у портфель.

Література

1. Бигдан И. А. Нематериальные активы: проблемы признания, учета и аудита: монография. — Харьков: ХИБМ. — 2005 г. — 287 с.
2. Боярко І. М. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії / І. М. Боярко, Я. В. Самусевич // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 3(117). — С. 86—94.

References

1. I. Bigdan. Intangible assets: problems of accepting, accounting and auditing : monograph. — Kharkiv, 2005. — 287 pp.
2. I. Boyarko. The role of intangible assets in creating the company's value / I. Boyarko and others // Actual problems of the economy, 2011. — № 3(117). — P. 86—94.